

За една непозната венецианска аптека и нейното лекарство в България

Илиян Петракиев

Регионален исторически музей – Велико Търново, ул. „Никола Пиколо“ № 6, Велико Търново 5000;
petrakiev@museumvt.com

The Unknown Venetian Pharmacy and its Drug in Bulgaria

Illyan Petrakiev

Regional History Museum – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Picolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, Bulgaria;
petrakiev@museumvt.com

ABSTRACT

A lead lid designed for sealing drug jars is kept in the Archaeological and Ethnographic Museum of Zlatograd. The diameter of the lid is 23–24 mm and the side rim is 2 mm. The figure of a running wolf is engraved on the lid. An inscription in Italian is visible on the periphery of the lid: ALLA-SPECIARIA-(DE)-LUPO-VENEZIA (The wolf's pharmacy in Venice) (Fig. 1).

The Venetian pharmacy of “Del Lupo” is not known for the production of *theriac*. However, it became famous with the production of Although “*empiastro emolliente magistrale omogeneo*”, translated as “homogenous softening cream”, known colloquially as “Cerroto del Sig. Antonio” or Segnor Antonio's cream. The drug comprised resins, oils, litharge, turpentine and other minor ingredients. The pharmacy that produced the drug was registered on 13 April 1682 in Saint Fillipo and Giacomo Square situated next to Saint Marko Square and was owned by the Corady family until 1745. The pharmacy is still in operation today, and it can be found in the same place. However, its name is different – “Al Lupo coronato”.

The pharmacy was sold in 1745 to Francesco Montagna, but he was not allowed to produce the drug mentioned above. After the death of Niccolo Corady, his wife obtained the rights for the production and the sale of the salve. There is no information about the “Del Lupo” pharmacy after 1745. In 1785 a newspaper wrote about a drugstore on the same address but with a different name – “Spezieria del Lupo coronato”. At that time the pharmacy was owned by Pietro Arigio. There is no information whether the name of the drug store changed immediately after it had been sold in 1745 or later in 1785. An interesting fact is that the pharmacy's logo was also changed. The wolf is crowned and looking to the left (Figs. 3, 4). The pictures are almost identical. The only differences are the crown and the inscription. The logo was either modernized similarly to others in this period (Fig. 5) or it was modified after the sale in 1745. The lead lid is dated back to 1682–1785, and the period can be narrowed to 1745–1785.

The official market price of the drug was 10 *soldi* per 1 ounce. This was a relatively low price compared to the prices in the Ottoman Empire during the first decade of the 18th century when it would have cost 7 or 8 *akçes*. If the price of one *oka* of bread (between 1700 and 1730) was between 3 and 5 *akçes* including transportation fees and the dealer's profit, the price of the drug would have still been affordable.

The salve was aimed for external use, for tumors and buboes treatment. Treatments for buboes were particularly relevant during the bubonic plague, a bacterial infection which killed many people in the 18th century.

Key words: Renaissance, Ottoman period, Western European medicine

Натрупаните в последно време публикации върху откритите оловни капачки от прочутото лекарство териак дават известна представа за търговските връзки и разпространението му. Извън изследванията остават другите лекарствени средства, навлизали в Османската империя от

Западна Европа и по-специално Венеция. Това вероятно се дължи, от една страна, на оскъдната информация, и от друга, на липсата на археологически данни за такъв тип медикаменти.

В Археолого-етнографския музей в гр. Златоград се съхранява оловно капаче за запечатване на лекарство, което остава в сянката на известния териак.

Върху оловното капаче е отпечатан надпис по периферията, поместен между два концентрични кръга и централно кръгло поле с релефни изображения. Външният диаметър е 23 – 24 мм, а ширината на страничния ръб – 2 мм. Диаметърът на централното поле е 16 мм. Върху него е представен вълк в бяг наляво. Главата му е извърната надясно и държи в устата си жертва, вероятно агне, претметнато през гърба. Под лапите на вълка се различава хълмиста местност. В горния край композицията се оформя от балдахин, представляващ увита и спускаща се надолу лента.

Описаното изображение се различава добре, въпреки корозионните повреди по капачето. В горната част се наблюдава по-сериозно нарушение на повърхността, но то засяга само участък от вътрешния кръг. Надписът върху периферията е на правилен италиански език. Изписан е с добре очертани капитални букви и се разчита по следния начин: ALLA-SPECIARIA.(DE) L-LUPO-IN-VENEZIA (При аптеката на вълка във Венеция). Началото на надписа изглежда е маркирано от пентаграм, а думите са разделени с точки по средата. От вътрешната страна на капачката се вижда пъпка в центъра, която е технологичен дефект от калъпа в който е отлята (обр. 1).

Разглежданият паметник дава възможност за проследяване и анализ на производството на лекарства извън групата на териациите, тъй като засега е единственият известен образец от този тип. Името на венецианската аптека, упомената в надписа, не е сред известните производители на прочутото лекарство териак, които са познати до момента. Причина за това е фактът, че тя не е сред регистрираните такива, а е известна с едно специфично лекарство, наречено „*empiastro emolliente magistrale omogeneo*“, в превод: „хомогенен омекотяващ майсторски мехлем“, наречено разговорно – „*Ceroto del Sig. Antonio*“ – „лапа (мехлема) на сенйор Антонио“. Медикаментът е съставен на основата на смоли, масла, оловен окис, терпентин и други по-маловажни съставки (Minuzzi 2008, 307-308).

Аптеката е регистрирана на 13.04.1682 г. на адрес: площад „Св. Св. Филипо и Джакомо“, близо до площад „Св. Марко“ и до 1745 г. е собственост на фамилията Коради (Minuzzi 2008, 308). Тя съществува и до днес на същия адрес, но под името „Al Lupo согonato“. Гербът на аптеката от 1697 г. е на основателя Николо Коради и представлява щит с изобразен върху него вълк в ход надясно, с обърната във фас глава, държаш в уста плячка, вероятно агне. Над щита е изписано „Al Lupo. 1697.“, а под него – „*Nicolo Corradi. Consiglieri*“ (обр. 2). Както се вижда от надписа на герба, собственикът е изпълнявал длъжността на съветник в колегията на аптекари-те (Tessera per la teriaca 2010, 15).

За дейността на аптеката „Del Lupo“ няма данни до 1742 г., когато след смъртта на Марко Коради, тя е наследена от синовете му и съответно внуци на основателя Николо Коради – Лодовико и Николо. Последният откупува дела на брат си за сумата от 805 дуката, като за целта ипотектира собствения си дял. Но само три години по-късно, през 1745 г., е принуден да продаде аптеката на Франческо Монтаня, като приходите от продажбата отиват за погасяване на дългове, свързани с ипотеката и за брачната зестра на съпругата му. В договора по продажба той предава всичко на Монтаня (печат, инструменти и лекарства), но с изричната уговорка, че в тази покупко-продажба не се включва „*Ceroto del Sig. Antonio*“, което може да бъде произвеждано и продавано само от членовете на семейство Коради. След това, в продължение на още няколко години, Николо Коради продължава да се занимава с частно производство на мехлема, съумявайки сравнително добре да издържа семейството си, до пролетта на 1760 г., когато умира само на 55 години. През август същата година съпругата му Лучиета Визомео се явява пред проведиторите (здравни инспектори и надзиратели по качеството на лекарствата) и моли да ѝ бъде разрешено сама да произвежда и продава мехлема. Подлага се на изпит по приготвяне на лекарството и така получава разрешение да практикува, както и много позитивна оценка на един от лекарите от колегията (Лотарио Джузепе Лотти), който ѝ асистирал при приготвянето на лекарството. Още преди да получи официалния лиценз Лучиета решава да даде публичност на новината, че производството на медикамента ще продължи, като публикува обява във вестник „*Gazzetta veneta*“ (Minuzzi 2008, 308).

Обр. 1. Оловно капаче от експозицията на Археолого-етнографски музей, гр. Златоград. Благодаря на инж. Александър Митушев за предоставената ми възможност за публикуване (Графична рисунка – д-р Диана Тотева)

Fig. 1. Lead lid from the collection of the Archaeological and ethnographic Museum in Zlatograd. I am grateful to Engineer Alexander Mitushev for the opportunity to publish the artifact (Drawing by Dr. Diana Toteva)

Споменатото лекарство, наречено „Cerroto del Sig. Antonio“, явно е било толкова ефективно и добре познато, че след смъртта на Николо Коради започва и масовото му фалшифициране. Първо от страна на Франческо Монтаня, който чрез специалната клауза в договора е бил изрично изключен от правото на производство. Също и от някои аптекари, пред които Лучиета Визомо е искала разрешението за право на производство. Един мним аптекар стига дотам, че публикува също в „Gazzetta veneta“ от 25.04.1761 г. претенция, че сем. Коради не са истинските създатели на мехлема и предлага собствено производство на цена от 16 солди унцията, вместо постановената от проведиторите цена от 10 солди. Производството обаче продължава да е в ръцете на вдовицата, а по-късно и в тези на дъщерите ѝ, благодарение на намесата на проведиторите. През 1777 г. дъщерите Катерина и Маргерита Коради получават не само лиценз, но и привилегия, свързана със семейната им рецепта, благодарение на новия протомедик Джамбатиста Пайтони, който описва лекарството като изключително ефикасно и необходимо за цялата хирургическа гилдия (Minuzzi 2008, 309).

Всъщност след обявата на Лучиета Визомо през 1760 г. не се споменава аптеката „Del Lupo“, а първото появяване на вероятно същата аптека, съдейки по адреса, но с видоизмененото название „Spezieria del Lupo coronato“, е във вестник от 1785 г. и се свързва с името на Пиетро Ариджо (Notize del mondo 1785). В един документ, датиращ най-рано от 1799 г., се споменава отново аптеката „Lupo coronato“, в която се продавало „cerotto“, наречено „Del Lupo“, което все още се прилагало за подпомагането на разтварянето на някои тумори. Отново там е цитиран и документ от споменатата по-горе 1777 г., където се казва, че за пръв път лекарството „Cerroto del Sig. Antonio“ е било приготвено от Антонио Фриго под знака на аптеката „S. Giuseppe“, и изрично е забранено приготвянето му и продажбата от други лица. Също така е посочено, че през 1799 г. самият той фигурира като собственик на тази аптека (Tessera per la teriaca 2010, 15). Едва ли през тази 1777 г., когато дъщерите Коради получават лиценз, те са го преотстъпили или продали на споменатия Антонио Фриго. По-скоро това също е част от „надлъгването“ за

Обр. 2. Герб на аптеката „Al Lupo“. Tessera per la teriaca (2010). Извлечено на 21.12.2016 г. от <http://www.lamoneta.it/topic/66189-tessera-per-la-teriaca/> page-15

Fig. 2. Coat of arms of the „Al Lupo coronato“ pharmacy. Tessera per la teriaca (2010). Available at: <http://www.lamoneta.it/topic/66189-tessera-per-la-teriaca/page-15> Accessed 21.12.2016

Обр. 3. Герб на аптеката „Al Lupo coronato“. Farmacia „Al Lupo coronato“. Извлечено на 21.12.2016 г. от http://www.lupocoronato.com/storia_uk.html

Fig. 3. Coat of arms of the „Al Lupo coronato“ pharmacy. Available at: http://www.lupocoronato.com/storia_uk.html. Accessed 21.12.2016

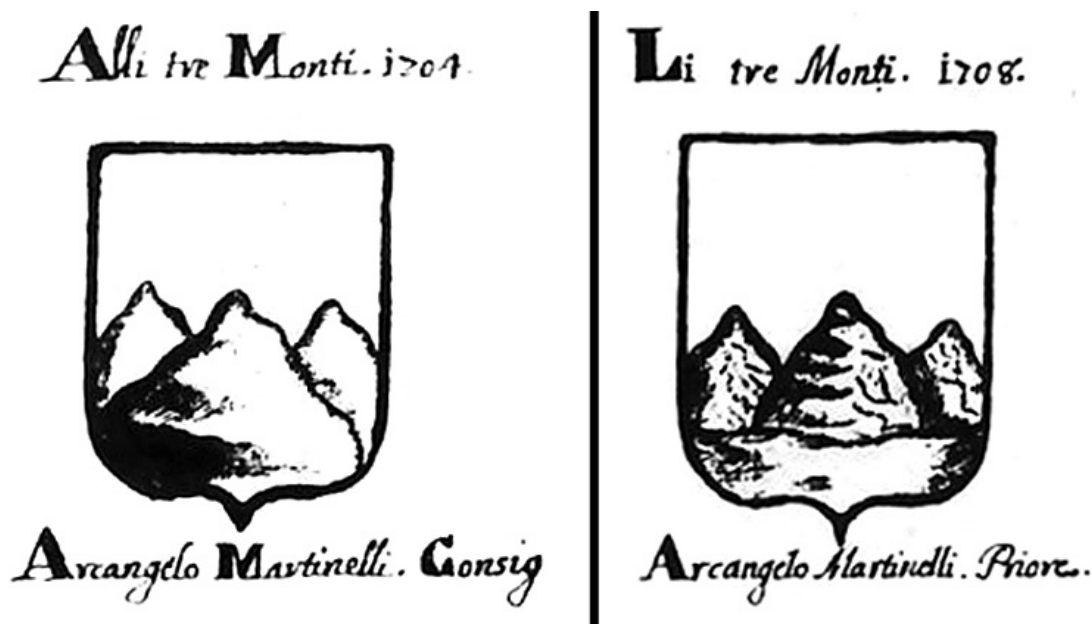

Обр. 4. Герб на аптеката „Al Lupo coronato“. Farmacia „Al Lupo coronato“. Извлечено на 21.12.2016 г. от http://www.lupocoronato.com/storia_uk.html

Fig. 4. Coat of arms of the „Al Lupo coronato“ pharmacy. Available at: http://www.lupocoronato.com/storia_uk.html. Accessed 21.12.2016

правата върху лекарството, съдейки по данните, че производството му датира още от края на XVII в. от фамилията Коради и аптеката им „Del Lupo“. Вероятно поради същата причина се е наложило и промяната на името на аптеката в „Lupo coronato“. Дали това е станало веднага след продажбата през 1745 г. или чак през 1785 г. на този етап на изследване не може да се отговори. Интересен факт се явява и промяната на герба. Вълкът вече е в друга поза, коронован и обърнат наляво (обр. 3, 4). Почти идентично е изображението и върху публикуваната тук капачка, с тази разлика, че липсва короната, както в изображението, така и в надписа. Гербът на аптеката или е бил осъвременен по подобие на други подобни случаи (обр. 5) или сменен след продажбата през 1745 г. Обявата на Лучиета Визомо през 1760 г., когато за последен път се споменава аптеката без добавеното „coronato“, предполага съществуването ѝ поне до тази година, но със сигурност не и след 1785 г., когато на същия адрес вече функционира „Al Lupo coronato“.

Близко вековната история на тази аптека, фиксирана от различни писмени източници, не позволява да се постави точна дата на разглежданото капаче, но най-общо влиза в периода 1682 – 1785 г. Продажбата на аптеката и евентуалната промяна на герба позволяват условно датировката да се стесни в периода 1745 – 1785 г., т. е. от годината на продажба, до годината, когато за последен път срещаме нейното име.

Обр. 5. Гербовете на аптеката „Alli tre Monti“. Tessera per la teriaca (2010). Извлечено на 21.12.2016 г. от <http://www.lamoneta.it/topic/66189-tessera-per-la-teriaca/page-15>

Fig. 5. Coats of arms of the „Alli tre Monti“. Tessera per la teriaca (2010). Available at: <http://www.lamoneta.it/topic/66189-tessera-per-la-teriaca/page-15>. Accessed 21.12.2016

Дали лекарството, затваряно с въпросната капачка, е именно споменатото по-горе „Cerroto del Sig. Antonio“ не би могло да се твърди със сигурност, но е твърде вероятно, поради липсата на информация за производството на други видове медикаменти от тази аптека. Във Венеция през XVII и XVIII век съществуват множество малки семейни фармации, специализирани тясно в производството на определено лекарство, приготвяно по тайни семейни рецепти. За това считам, че откритото в околностите на гр. Златоград капаче на аптеката „Del Lupo“ е затваряло кутийка с този мехлем. Въпреки че малкият диаметър предполага течна форма на лекарството, за количеството, което е било предлагано, не е проблем използването на малки контейнерчета с вместимост от 1 венецианска унция (около 40 г). Вероятно такава е била разфасовката, в която се е предлагало лекарството на пазара, както се вижда от споменатото по-горе обявление в „Gazzetta veneta“, където е обявена и определената официална цена от 10 солди за 1 унция. В посочения текст се споменават също така и претенциите към това лекарство от друг фармацевт, който дори го предлага по-скъпо – 16 солди. Това е сравнително евтина цена на лекарството, съпоставена с тази на известния „териак“. По данни от края на XVI век, в Германия 4 дози териак са стрували 1 талер (Blanchard 2001, 1362). Приравнено към курса на дуката, може да се установи, че териакът е 6 пъти по-скъп от „Cerroto del Sig. Antonio“. Ако цената на лекарството е 10 солди при курс от около 120 солди за един дукат и обмяна 1 талер за 2 дуката (Turner), може да се изчисли, че цената му в Османската империя през първото десетилетие на XVIII век е било около 7 – 8 аспри (Пенчев 2014, 133). При цена на една ока хляб (около 1700 – 1730 гр.) от 3 до 5 аспри (Пенчев 2014, 137) се вижда, че дори и след прибавени транспортни разходи и търговска печалба цената на лекарството в Османската империя е била напълно достъпна.

Интерес представляват и лечебните свойства на медикамента. От описанието на лекарството, наречено „Cerroto del Sig. Antonio“, става ясно, че то се използва външно и представлява вероятно мехлем, с който се прави „лапа“, която се поставя върху кожата. В обявата на Лучиета Визомо от 1760 г. се споменава, че лекарството е изключително ефикасно срещу тумори и бубони (Minuzzi 2008, 308-309). Едно от възможните приложения на лекарството би могло да е и за лечение на „бубоните“, предизвикани вследствие на честите чумни епидемии през XVIII век. В едни от първите лековници с рецепти против чума се предлагат два основни метода за въздействие, познати от европейската практика: външно, главно върху огромните отоци, получавани при бубонната

форма на чумата и вторият, отнасящ се до вътрешно укрепване и пречистване на организма (Николова 2004, 218). Силният епидемичен взрив от 1718 – 1720 г., свързан с върлуващата из Средиземноморието Марсилска чума, се пренася от големите морски центрове към вътрешността на Европейска Турция. Описанията на признаците на болестта насочват към бубонната форма на чумата (Николова 2004, 66-67). В някои сведения, като това на медика-физик Карло Граци от 1743 г. и в медицински рапорти от 1760 г. за приложението на лекарството от венециански лекари и хирурзи се споменава, че то е използвано даже в Епир, Македония и Албания, където от края на XVII в. се асоциира с аптеката „Al Lupo“ (Minuzzi 2008, 308). Макар да не е спомената изрично територията около гр. Златоград, най-вероятно тя попада в ареала на една от най-големите чумни епидемии, разразила се през XVIII век. В сведения за бягството на турци от заразени райони, наред с други селища се споменава и Златоградско (Николова 2004, 181). На този етап и само по един паметник е трудно да се направят изводи за лечебните средства, използвани в борбата със страшните чумни епидемии. В този ред на мисли, използването на известното лекарство териак би могло да е със същата цел. Прави впечатление, че най-много капачета от него се откриват по Черноморските и Дунавските пристанища, които като главни търговски средища са и най-често в епицентъра на редуващите се чумни епидемии. В едно от описанията на лечебните свойства на териак например, освен всички изброени болести е записано и за предпазване от проказа и чума (Giachino). Страхът от нестихващата болест и опитите за превенция и лечение вероятно допълнително повишават търсенето на лекарството и съответно заливането на пазара с фалшификати, за което свидетелства честото откриване на фалшиви капачета от териак. В лекарствениците, появили се в българските земи, проличава влиянието на глобализиращата се търговия на XVIII – XIX в. Това е особено видимо в лекарственика на отец Василий, в който се срещат няколко различни рецепти с повторения на варианти имената на активните съставки – синоними, които присъстват в качеството си на отделни артикули: „афион“, „териак“ и др. В случая, очевидно става въпрос и за търговски трикове на дрогеристите (Георгиев 2015, 479). От друга страна появилите се първи лекари, които са били предимно чужденци, привнасят западния опит в лечението на чума и други инфекциозни болести, заедно с познатите им лекарствени средства.

Чрез оживените търговски връзки от XVII в. насетне опитът на значително по-развитата медицина в Западна Европа и вековната традиция във фармацията стават популярни и в Османската империя. Развитието на модерния свят и медицина коренно променят схващанията за болестите и начините на лечение. Освен традиционните упования в божественото, в църквата, светците, иконите-лечители и др., все по-често тежките епидемии, сред които и чумната, изострят нуждата, особено сред градското население, от адекватна превенция и медицинска грижа. Появилите се лекарства като известния териак, различни мехлеми и препарати, което се документира и по археологически данни, стават често срещани медицински средства, навлизането на които се улеснява и от зараждащата се лекарска и фармацевтична професия в българските земи.

Цитирана литература:

- Георгиев 2015: Г. Георгиев. Опиум, живак и магия – български народни лековници и регионални лечителски „школи“ през ранното възрождане. – История, 5, 2015, 471-490.
- Николова 2004: Н. Николова. Чумавите времена (1700-1850). София, 2004.
- Пенчев 2014: В. Пенчев. Сребърни европейски монети от XVI, XVII и началото на XVIII век от фонда на НИМ – София. – Известия на националния исторически музей, 2014, XXVI, 109-150.
- Blanchard 2001: D. Blanchard. Bartish on Theriac. – Archives of Ophthalmology, 2001, Volume 119, 1360-1363.
- Giachino: A. Giachino. La Teriaca. Извлечено на 15.12.2016 г. от <http://www.sanitamilitare.it/Teriaca%20.htm>
- Minuzzi 2008: S. Minuzzi. Sul filo dei segreti medicinali: praticanti e professionisti del mercato della cura a Venezia (secoli XVI-XVIII). 352.
- Notize del mondo 1785: Notize del mondo 1785. Извлечено на 12.12.2016 г. от https://books.google.it/books?id=4_5eAAAACAAJ&pg=PT329&lpg=PT329&dq=speziera+del+lupo&source=bl&ots=Nu5zoF-8KQ&sig=yJm33q6nA0vXc9ajKnnyy5iWak&hl=it&sa=X&ved=0ahUKewjy7KjJ7p7QAhXC6xoKHx9ABDQQ6AEIjAA#v=onepage&q=speziera%20del%20lupo&f=false
- Tessera per la teriaca 2010: Tessera per la teriaca. (2010). Извлечено на 23.11.2016 от <http://www.lamoneta.it/topic/66189-tessera-per-la-teriaca/page-15>
- Turner: Turner. Money and exchange rates in 1632. Извлечено на 31 декември 2013 от <http://1632.org/1632Slush/1632money.rtf>

Ключови думи: Възраждане, Османски период, западноевропейска медицина